

του Γ. Χρυσούλης: *Ασκήσεις ετοιμότητας. Θέατρο*, Αθήνα 2000, σσ. 17-42. Πρόκειται δηλαδή για εισαγωγικές μελέτες στη σειρά «Η τέχνη του θεάματος», που επιμελήθηκε από το 1998 ο κ. Τσατσούλης στις εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Ο τόμος κλείνει με πολλαπλά ευρητήρια (σσ. 375 εξ.). Συγκεντρώνει διάσπαρτα μελετήματα και δοκίμια σε ευπρόσιτη μορφή, τα οποία είναι ενδεικτικά για το ερευνητικό προφίλ του συγγρ., ο οποίος κινείται στο χώρο του θεωρητικού δοκιμίου για το σύγχρονο, ελληνικό και παγκόσμιο θέατρο και διακονεί, με συστηματικότητα και συνέπεια, τη θεατρική κριτική.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Εταιρεία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής (επιμ.)

Το θέατρο στην Πόλη. 19^{ος} –20^{ος} αιώνας, Αθήνα 2005, 165σ., πολλές εικ.

Η Εταιρεία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής αφιέρωσε, ως 11^ο τόμο της σειράς «Εκλαϊκευμένες ομιλίες», που έγιναν στην Εορτία Κωνσταντινουπολιτών στο Παλαιό Φάληρο, στο θέατρο της Πόλης, και το σχετικό τομίδιο περιέχει πέντε ομιλίες, οι οποίες παρουσιάζουν, στη σειρά που παρατίθενται, μια σταδιακή αποκλιμάκωση επιστημονικότητας, ξεκινώντας με το εμπειριστατωμένο άρθρο της Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου: «Κωνσταντινουπολίτικη θεατρική λογοτεχνία 1821-1900. Μια συνοπτική θεώρηση» (σσ. 11-39), η οποία έχει κάνει, ως γνωστό, τη διδακτορική της διατριβή για *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, 2 τόμ., Αθήνα 1994 και 1996, συνεχίζοντας με το πιο εμπειριστολογικό άρθρο της Γιούλης Πεζοπούλου: «Το θέατρο στην Κωνσταντινούπολη 1900-1922. Θεατρική περιπλάνηση» (σσ. 41-57), το οποίο στηρίζεται επίσης σε διδακτορική διατριβή με τον ίδιο τίτλο, Αθήνα 2005, ενώ ακολουθούν άρθρα πιο εμπειρικά και προσωπικά, του Αδαμάντιου Στ. Ανεσιδή: «Τα θεατρικά στο Φανάρι της Πόλης μεταπολεμικά» (σσ. 59-89 με πολλές φωτογραφίες), της Ιωάννας Ψαροπούλου-Δόκου: «Αθηνά Γερασίου. Μια λογοτέχνηδα της Πόλης που ασχολήθηκε και με το θέατρο» (σσ. 91-127 με φωτογραφίες) και του Κωνσταντίνου Κ. Κωνσταντινίδη: «Αναμνήσεις από το θέατρο στο Μέγα Ρεύμα» (σσ. 129-163 επίσης με φωτογραφίες). Το τομίδιο διατνέεται, εκτός από τις δύο πρώτες ομιλίες, από τη νοσταλγία και απευθύνεται στο κοινό της Εταιρείας αυτής.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

HANS-PETER BAYERDÖRFER / ECKHART HELLMUTH (eds.)
Exotica. Konsum und Inszenierung des Fremden im 19. Jahrhundert [Εξωτισμός.
Κατανάλωση και σκηνοθεσία του ξένου στο 19^ο αιώνα], Münster, LIT Verlag
2003 (Kulturgeschichtliche Perspektiven 1), σελ. XXVI+306, εικ.,
ISBN 3-8258-6840-0.

Το καλοκαίρι του 2000 ιδρύθηκε στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου μια διεπιστημονική ερευνητική μονάδα για την εξέταση των «Πολιτισμικών σκηνοθεσιών του ξένου / άλλου στο 19^ο αιώνα», που απαρτιζόταν από θεατρολόγους, ιστορικούς, ιστορικούς της τέχνης, μελε-

τητές της αγγλικής φιλολογίας και λαογράφους, για να αναλύσουν τα στερεότυπα της αντίληψης και παρουσίας του «ξένου» στις διάφορες «σκηνές» του πολιτισμού: στο θέατρο του λόγου, της μουσικής και του σώματος, σε εθνολογικές κι άλλες συλλογές και αντίστοιχα μουσεία φυσικής και πολιτισμικής ιστορίας, σε παγκόσμιες εκθέσεις με την παρουσίαση ιθαγενών, στις ρεκλάμες και στις καλές τέχνες. Ο προβληματισμός μπορεί να περιγραφεί από τη μια με την ορολογία της κοινωνικής ψυχολογίας, ως αυτο- και ετεροστερεότυπα, από την άλλη με τις έννοιες των performance studies, που εκλαμβάνουν, μετά το performative turn, μεγάλα τμήματα του πολιτισμού όχι πια ως «κείμενο» αλλά ως «παράσταση». Η ανάλυση του πολιτισμού χρησιμοποιεί ολοένα και περισσότερο την έννοια της «σκηνοθεσίας», όχι μόνο στη συνέχεια του Erving Goffman: *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959), αλλά και στην ανάλυση του τουρισμού, του φολκλορισμού, ακόμα και σε παραδοσιακές συμπεριφορές όπως στο καφενείο ή στον παζάρι (βλ. Β. Πούγχερ: *Θεωρητική Λαογραφία. Έννοιες, μέθοδοι, θεματικές*, Αθήνα 2009). Περισσότερο να προσθέσω, πως στην εξελικτική ψυχολογία η εμπειρία του ξένου και διαφορετικού είναι απόλυτα αναγκαία για τον προσδιορισμό του εαυτού, του μεγάλου αδελφού του εγώ.

Δεν είναι τυχαίο πως ο πρώτος των εκδοτών είναι (ήταν) καθηγητής στην έδρα της Θεατρολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Το Νοέμβριο του 2001 λοιπόν πραγματοποιήθηκε το πρώτο συνέδριο της ομάδας αυτής, με θέμα «Κατανάλωση και σκηνοθεσία του ξένου», στο οποίο είχα την τιμή να συμμετέχω και εγώ, προσκεκλημένος μαζί με άλλους ομιλητές από τη Βιέννη, το St. Louis, το Graz, τον Μόναχο, το Trier, το Αμβούργο, το Münster κτλ. Μάλιστα στις δύο τελευταίες ανακοινώσεις του τόμου, που αφορούν τη Βουλγαρία και την Ελλάδα, η οπτική του «ξένου» αντιστάθηκε, γιατί σ' αυτές πραγματεύεται η εικόνα της Ευρώπης, πράγμα που στην περίπτωση της Ελλάδας οδηγεί σε μια διαλεκτική σύζευξη «ξένου» και «οικείου», γιατί η Αθήνα της belle époque, του ηθογραφικού κινήματος και των επιτυχιών του κομειδυλλίου είναι και δεν είναι «Ευρώπη». Αλλά ως μην προτοξεύουμε.

Η εισαγωγή των Martin H. Geyer και Eckhart Hellmuth αφιερώνεται στο motto: «Η κατανάλωση κατασκευάζει τον κόσμο» (σφ. ΙΧ εξ.) και εισάγει σε μια πλευρά της μοντέρνας ιστοριογραφίας της κεφαλαιοκρατικής εποχής: την ιστορία της κατανάλωσης. Κατά το 19^ο αιώνα, κληρονομιά του Διαφωτισμού, η περιέργεια για το «ξένο» και «εξωτικό» οδήγησε σε ολόκληρες επιχειρήσεις, που έκαναν εμπόριο με το «αγαθό» αυτό. Την αρχή των ανακοινώσεων κάνει ο Thomas Nutz, «...& autres curiosités» (σφ. 1 εξ.), ο οποίος ασχολείται με εξωτικά αντικείμενα στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις κατά το 18^ο αιώνα στο Παρίσι: κινεζικές και ιαπωνικές πορσελάνες (το ίδιο συγκέντρωσε και ο Σουλτάνος στην Κωνσταντινούπολη), ζωγραφιές, «habits, armes, ustensiles, &c. de divers Peuples anciens & modernes», η εντυπωσιακή «σκηνογραφία» και τοποθέτηση των αντικειμένων αυτών στο χώρο (ξενοδοχεία), ο marchand de curiosités κτλ. Η Bettina Dietz ασχολείται παράπλευρα με εξωτικά φυσικά αντικείμενα ως σύμβολο του κοινωνικού status και την σκηνοθεσία του prestige και της γνώσης σε παριζιάνικες συλλογές του 18^{ου} αιώνα (σφ. 25 εξ.)· πρόκειται κυρίως για εντυπωσιακά κοχύλια και όστρακα από εξωτικές θάλασσες, για έντομα κι άλλα. Ο Hans-Peter Bayerdörfer και ο Andreas Enghart παρουσιάζουν τον τύπο του «θέατρου σκηνογραφίας» και mise en scène στον πρώιμο 19^ο αιώνα (σφ. 45 εξ.), παίρνοντας παράδειγμα τη σκηνή του Γκαίτε στη Βαϊμάρη και αναλύοντας κυρίως το «τουρκικό» δράμα του Iffland *Achmet und Zenide*, που εμπίπτει στο είδος της turquerie, όπως και *Η απαγωγή από το Σεράγιο* του Mozart. Παράλληλα με τον εξωτισμό της σκηνογραφίας βαδίζει και ο ιστορισμός ή ο συνδυασμός και των δύο στοιχείων: χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι σκηνογραφίες του Schinkel για το *Μαγικό αυλό* του Mozart, όπου δεσποζουν γιγαντιαία «αιγυπτιακά» αρχιτε-

κονήματα, ή τα σκίτσα του για τη σκηνογραφία της όπερας *Fernand Cortez*, που οδηγεί στο Μεξικό. Με το θέατρο ασχολείται και ο Johann Hüttner, που εξετάζει τα βιεννέζικα λαϊκά θέατρα των προαστίων, που μετά το 1800 εξελίσσονται σε ολόκληρη βιομηχανία διασκέδασης, όπου το ξένο και εξωτικό παίζει σημαντικό και ελκυστικό ρόλο: ξένο ρεπερτόριο επιτυχίας, ξένοι στο κοινό, ξένες επιτυχίες (Offenbach), ο ξένος στα λαϊκότερα έργα, τα «τουρκικά» έργα (για τη δεύτερη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς το 1683). Στο αγγλικό θέατρο μας μεταφέρει ο Bernd Hirsch, που μιλάει για την καταναλωτική οικειοποίηση του ξένου στο βικτωριανό θέατρο διασκέδασης (σσ. 103 εξ.). Εξετάζει μια σειρά από melodramas υπό το πρίσμα των εθνοστρεοτύπων: Τούρκοι και Άραβες θεωρούνται παρορμητικοί ως προς τα ένστικτά τους, το ίδιο συμβαίνει με Ινδιάνους, Μαύρους, Ινδούς, και σε λιγότερο βαθμό σε Ιρλανδούς και Μεσογειακούς (St. Marcus: *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England*, New York 1964, M. Sweet: *Inventing the Victorians*, London 2001). Την εξωπική εμφάνιση και συμπεριφορά της «Ισπανίδας» χορεύτριας Lola Montez εξετάζει η Claudia Jeschke (σσ. 115 εξ.) – έχει γεννηθεί στην Ιρλανδία το 1820, μεγάλωσε όμως στις Ινδίες, στέλνεται σε αγγλικό οικειοτροφείο, παντρεύεται στα 17 της, γυρίζει με τον άντρα της στις Ινδίες, τον αφήνει και εμφανίζεται από το 1841 στο Southampton ως «Ισπανίδα χορεύτρια», χωρίς καμία εκπαίδευση στο μπαλέτο – το όνομά της, η ιθαγένειά της, ο όποιος «εξωτισμός» της, η χορευτική της τέχνη – όλα είναι μια «κατασκευή», μια συλλογική φαντασίωση του αντρικού αστικού κοινού· και γι' αυτούς γράφει και την εξίσου φανταστική αυτοβιογραφία της.

Ο Volker Barth ασχολείται με την κατανάλωση του «Ξένου» στην παγκόσμια έκθεση του Παρισιού το 1867 (σσ. 139 εξ.), όπου χτίστηκε και αραβικός ναός, υπήρχαν περίπτερα της Αιγύπτου, της Κίνας και της Ιαπωνίας, και ο ίδιος ο Σουλτάνος και ο Αιγύπτιος αντιβασιλέας επισκέφτηκαν την έκθεση, οι επισκέπτες μπορούσαν να πιουν κινεζικό τσάι και να αγοράσουν διάφορα «αυθεντικά» αντικείμενα. Ο Frank Halbach παρουσιάζει στη συνέχεια την «ορέγα romanesque» και συγκεκριμένα την πρεμιέρα της *Esclarmonde* του Jules Massenet στην παγκόσμια έκθεση του Παρισιού το 1889 (σσ. 161 εξ.). Τότε χτίζεται και ο πύργος του Eiffel. Το μουσικό έργο διαδραματίζεται σ' έναν εξωτικό και παραμυθένιο Μεσαίωνα, συγκεκριμένα σ' ένα μυθικό και ανατολίτικο «Βυζάντιο», και αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομική επιτυχία ολόκληρης της δεκαετίας. Με προβολείς, *laterna magica*, υπολογισμένα φωτιστικά εφέ κτλ. ο κόσμος του «Βυζαντίου» γίνεται ένα φαντασμαγορικό καλειδοσκόπιο «εξωτικών» εικόνων. Σε μια άλλη εκδοχή του εξωτισμού στην όπερα στρέφεται ο Michael Walter, στον εξωτισμό της αγροτικής υπαίθρου στην ιταλική όπερα του verismo (σσ. 175 εξ.), συγκεκριμένα στην *Cavalleria Rusticana* του Pietro Mascagni (ζυμπερέτο Giovanni Verga) και στην όπερα *I pagliacci* του Ruggero Leoncavallo. Στα εθνολογικά μουσεία στο χρονικό διάστημα 1875-1920 στρέφει το βλέμμα του ο Klaus Müller-Richter (σσ. 193 εξ.). Η παρουσίαση του «ξένου» εδώ είναι προσεκτικά σκηνοθετημένη, εξηγημένη και σχολιασμένη, και δίνεται σε δόσεις. Την παρουσίαση ξένων φυλών ως θέμα στην κεντρική μπυραρία του Μονάχου ενδιαφέρει την Anne Dreesbach (σσ. 217 εξ.): πρόκειται για ένα «έθιμο» και μια ατραξιόν, που γινόταν σε πανηγύρια, ζωολογικούς κήπους, σε θέατρα ποικιλιών και πανοράματα. Ένα άλλο θέμα της «πώλησης» του ξένου εξετάζει ο Ernst Rebel: τον εξωτισμό στις ρεκλάμες για τσιγάρα στο Μόναχο γύρω στα 1900 (σσ. 237 εξ.). Πρόκειται για τη γνωστή μάρα Παπαστάθη, για την οποία ο Νικόλαος Γύζης φιλοτέχνησε αφίσσες «ανατολίτικες» (με πυραμίδες όχι αρχαίους ναούς στο βάθος). Η Gabriele Wolf παρουσιάζει ένα κωμικό πρόσωπο της βουλγαρικής λαϊκής λογοτεχνίας, τον Baj Ganju, που υποτίθεται πως γυρίζει την «Ευρώπη», σ' ένα μπαλ-μασέ στη Σόφια γύρω στα 1900, που ήταν σαφώς μια

«ευρωπαϊκής» εισαγωγή και αναλύει τη διαλεκτική των εικόνων του «ξένου» που αναπτύσσεται στην περίπτωση αυτή (σσ. 259 εξ.). Και ο υποφαινόμενος προσφέρει ένα άρθρο για τη διαλεκτική του «ξένου» στο «κοινό σπίτι Ευρώπη»: η πρόσληψη της «Ευρώπης» στο ελληνικό θέατρο 1800-1930 (σσ. 279 εξ.), δίνοντας μια σύντομη εικόνα των προσληπτικών διαδικασιών του προ- και μεταναστικού ελληνικού θεάτρου, το οποίο τροφοδοτήθηκε, ως γνωστό, σχεδόν αποκλειστικά από τη Δύση. Ο τόμος κλείνει με τα βιογραφικά των συγγραφέων (σσ. 297 εξ.) και ένα σύντομο ευρετήριο ονομάτων και τόπων (σσ. 301 εξ.).

Δεν γνωρίζω αν οι εργασίες αυτής της ερευνητικής ομάδας είχαν και συνέγεια. Πάντως αποδεικνύεται πως, και πέρα από το trendy θέμα του performative turn, με τη σύμπραξη ιστορικών (της κατανάλωσης) και θεατρολόγων, η έννοια της «σκηνοθεσίας» μπορεί να εφαρμοστεί με γόνιμο τρόπο ως εννοιολογικό εργαλείο της οργανωμένης παρουσίας ενός προϊόντος προς πώληση και κατανάλωση σε διάφορους τομείς του πολιτισμού, εκτός βέβαια από το ίδιο το θέατρο: στα μουσεία, την αγορά, στις στρατηγικές πώλησης, στις ρεκλάμες, στις ιδιωτικές συλλογές και την παρουσίασή τους, στο αστικό σαλόνι με τα souvenirs και τα «αγαπημένα» αντικείμενα από ταξίδια και ξένες χώρες, στα περίπτερα των εμπορικών εκθέσεων, στον τουρισμό, τον φολκλορισμό, σε παζάρια και εμποροπανηγυρεις, στους αντικέρ, τις βιτρίνες των καταστημάτων, ακόμα και στα σουπερμάρκετ (σκηνογραφία και μουσική!), στις εκθέσεις αυτοκινήτων, την έκθεση βιβλίου στη Φρανκφούρτη κτλ. κτλ. Θέατρο και εμπόριο είναι άρρηκτα δεμένα, από την τέχνη του παζαρέματος στην παραδοσιακή αγορά ως την ελκυστική έκθεση των προϊόντων, για να ξυπνάει το ένστικτο της περιέργειας, της ιδιοκτησίας και της κατανάλωσης. Η έλξη του εξωτισμού ως συνάντησης με το τελείως διαφορετικό, για το οποίο διψάει ο άνθρωπος (για να αυτοπροσδιοριστεί) χρησιμοποιείται από παλιά στις στρατηγικές της πώλησης: μήπως θα άξιζε να εξεταστεί και η μανία των διαπολιτισμικών παραστάσεων να εξεταστεί και υπό το πρίσμα αυτό;

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΟΥΚΝΕΡ

DAVID WILES

A Short History of Western Performance Space, Cambridge University Press 2003, σελ. IX+316, 20 ευκ., 35 σχήματα, ISBN 0 521 01274 0.

Ο David Wiles είναι καθηγητής Θεατρολογίας στο Royal Holloway και το τελευταίο του βιβλίο ήταν *Greek Theatre Performance*, Cambridge 2000. Το βιβλίο αυτό, όπως ισχυρίζεται το οπισθόφυλλο, είναι specially written for students of performance studies and theatre studies και το complex and wide-ranging material is presented in an accessible format. Όπως πληροφορεί ο πρόλογος, η ενασχόληση με τους θεατρικούς ή τελεστικούς χώρους ξεκίνησε από την απογοήτευση του συγγο. από τη συμβατική θεατρική παράσταση («This history of western performance space grew out of my frustration with commodity theatre. The world was not always thus», σ. 1). Η Introduction (σ. 1 εξ.) ξεκινάει με αναφορές στις performances (Schechner, M. Pearson), κάνει αναδρομές από τον Descartes έως τον Foucault, αναλύει τις θέσεις του Henri Levebre στο βιβλίο του *The Production of Space*, Oxford 1991 (γαλλικά 1976), αναφέρεται στον Luigi Riccoboni και την πρώτη θεατρική ιστορία της Ευρώπης, στέκεται ιδιαίτερα στο *The seven ages of theatre* του Richard Southern (1962), για να καταλήξει στο *Space in Performance: making meaning in theatre* του Gay McAuley (1999).